

Федорів М. І.,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

СЛОВОТВІРНИЙ АНАЛІЗ ПОХІДНИХ З ЛАТИНСЬКИМИ СУФІКСАМИ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ: МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА

Анотація. У статті представлено комплексну методичку семантико-словотвірного аналізу похідних іменників німецької та української мов у зіставному аспекті, проаналізовано суфікси латинського походження, а також похідні, утворені за їх допомогою, на основі етимологічних та семантико-словотвірних ознак.

Ключові слова: похідне, порівняльно-історичний метод, дистрибутивний, словотвірний та трансформаційний аналіз.

Постановка проблеми. Вивчення процесу семантичної деривації базується на загальнонаукових принципах системності, таксономії, спирається на теорії взаємозв'язку мови і мовлення (І. Бодуен де Куртене, Ф. де Соссюр), похідності (В. Винокур, І. Улуханов), внутрішньої валентності слова (І. Архипова, М. Степанова), функціональності похідних одиниць (Ф. Бацевич, М. Полюжин) і аналізуються у таких аспектах: структурно-семантичному (І. Барц, Н. Іщенко, Є. Карпіловська, Н. Клименко, О. Кубрякова, В. Фляйшер), етимологічному (С. Бевзенко, В. Каліущенко, Ф. Клуге) та зіставно-типологічному (Ш. Басиров).

Процес дослідження похідних іменників з латинськими суфіксами на позначення особи німецької та української мов з точки зору їх структурних, лексико-семантичних та словотвірних характеристик відбувається шляхом використання різних методик лінгвістичного аналізу і проходить: аналіз латинських суфіксів у різних аспектах та дослідження безпосередньо виділених похідних іменників на позначення особи.

Метою розвідки є розробка комплексної методики вивчення похідних одиниць у семантичному та словотвірному аспектах.

Матеріалом аналізу є похідні іменники з латинськими суфіксами на позначення особи німецької та української мов.

Виклад основного матеріалу. Важливим фактом аналізу інвентаризованих одиниць є встановлення їх первинності/вторинності, що відбувається за допомогою **методу безпосередніх складників**. Його особливістю є послідовність членування виділених слів на більш дрібніші елементи, виділяючи у слові ядро та маргінал: *Administrator*, *Terror-ist*, *abat-usa*. Варто зазначити, що не кожна одиниця, яка містить у своїй структурі латинський афікс, є вторинною або похідною. Значна частина іменників є первинним утворенням, у якому латинський суфікс не виконує дериваційної функції, а основа є непохідною, наприклад *Agnat*, *Chevalier*, *адвокат*, *агент* та ін.

Наступним етапом у дослідженні інвентаризованих одиниць є аналіз власне латинських суфіксів із лекси-

ко-категоріальним значенням особи, що проходить у кілька кроків. Першим кроком є діяхронний аналіз латинських суфіксів, де застосовується **порівняльно-історичний метод**. Цей метод спрямований на дослідження еволюції латинських суфіксів у складі похідних іменників німецької та української мов, відтворення їх первинної форми у латинській мові, простеження їх хронології та розвитку у мовах-реципієнтах [1, с. 11].

Застосування порівняльно-історичного методу відбувається у три прийоми. Так, **прийом внутрішньої реконструкції** застосовується для відтворення форм, зміни у яких зазнала та чи інша морфема у процесі еволюції німецької та української мов. За допомогою етимологічних словників встановлено, що латинський суфікс *-ar* існував ще у Давньовісній німецькій мові у формі *-ari* (*gartinari*, *scribati*), яка у Середньовісній німецькій мові змінилась на *-are*, *-ere* (*gartinere*, *scribere*). Суфікс *-al* у давньовісній німецькій мові мав форму *-alhus* (*generalhus*), що у середньовісній німецькій мові змінилась на *-al* (*general*) [5].

Приєм зовнішньої реконструкції використовується для відтворення первинних форм досліджуваних афіксів у латинській мові, а також шляхів їх запозичення у досліджувані мови. Варто зазначити, що процес запозичення латинських суфіксів в українську мову відбувався за опосередкуванням інших європейських мов, отже простежити розвиток латинських суфіксів можна лише за допомогою цього прийому. Так, суфікс *-ant* був запозичений в українську мову за посередництвом німецької та французької мов, і походить від латинського *-ans* (*ac-nipant* від лат. *aspirans*, фр. *aspirant*; *ад'ютант* від лат. *adjutans*, нім. *Adjutant*). Суфікс *-ist*, що є дуже продуктивним у німецькій мові, походить як від грецького *-istes*, так і від латинського *-ista* і вважається греко-латинським (*baptista* – *Baptist*).

Приєм відносної хронології полягає у встановленні відносного часу та послідовності появи латинських суфіксів у досліджуваних мовах. Відомо, що морфем не запозичуються самостійно, а лише у складі лексем. Тому, визначення хронологічних параметрів морфем відбувається через визначення хронології відповідних лексем тієї чи іншої мов. Зокрема, хронологічні рамки латинських суфіксів у німецькій мові мають великий діапазон (наприклад у творення із суфіксами *-ar* та *-er* згадуються ще у VIII ст.). У українській мові поява латинських морфем відбувалася дещо пізніше, зокрема суфікс *-um* з'являється у XV ст., суфікс *-ust* – у XVIII ст. у лексемах різної етимології. Застосування порівняльно-історичного методу унаочнено у таблиці 1.

Порівняльно-історичний метод у аналізі похідних іменників

Мова	Суфікси	Прийоми порівняльно-історичного методу		
		внутрішньої реконструкції	зовнішньої реконструкції	відносної хронології
німецька	-al	Двн. - <i>alhus</i> , Свн. - <i>al</i>	лат. - <i>alis</i>	XI ст.
	-an	Свн. - <i>an</i> , - <i>ane</i>	лат. - <i>anus</i>	XIII ст.
	-on	Двн. - <i>on</i> , Свн. - <i>en</i>	лат. - <i>onus</i>	VIII ст.
українська	-ант		лат. - <i>ans</i> , -(a)nd(us) – нім. - <i>ant</i> , фр. - <i>ant</i>	XVIII ст.
	-um/-im	старосл. - <i>umъ</i>	грец. - <i>itos</i> , - <i>ites</i> ; лат. - <i>itus</i> – фр. - <i>ite</i> , італ. - <i>ito</i>	XV ст.
	-от		лат. - <i>ota</i> – фр. - <i>ote</i> , нім. - <i>ot</i>	XVII ст.

Встановлення структурних ознак латинських суфіксів у німецькій та українській мовах відбувається методом **дистрибутивного аналізу**. У основу дистрибутивного аналізу афіксальних морфем покладено принцип внутрішньої валентності похідного слова [2, с. 185], в результаті чого визначаються зміни у структурі латинських суфіксів на основі поєднання з іншими морфемами, які їх оточують. Так, суфікс *-al*, поєднуючись із твірними основами у сучасній німецькій мові, може мати форми *-ial* та *-ual* (*Provinzial*, *Spiritual*), суфікс *-at* – відповідно *-et* та *-iat* (*Benefiziat*, *Kollegiat*). Суфікс української мови *-ант* у процесі деривації може отримувати такі форми *-янт* та *-ент*, не змінюючи при цьому свого смислового навантаження.

Комплексне дослідження структурної організації похідних іменників з латинськими суфіксами на позначення особи та встановлення їх твірної бази відбувається за допомогою **словотвірного аналізу**, що передбачає визначення зв'язку їх похідності, словотвірного значення та словотвірних типів останніх. Проведення такого аналізу також передбачає кілька прийомів:

1. **Встановлення твірних основ** похідних та визначення їх типів. Кожна твірна основа характеризується власними морфологічними ознаками, дериваційною структурою, а також семантичним значенням. З точки зору морфологічних ознак твірних основ, нами виділено **кореневі та афіксальні іменники**: нім. – *Adressant* (адресант) ← *Adresse* (адреса) + *-ant*, *Bergler* (горець) ← *Berg* (гора) + *-ler*; укр. – *idealist* ← *ідеалізм*, *комбайнер* ← *комбайн*; **кореневі та префіксальні дієслова**: нім. – *Äffer* (наслідувач) ← *äffen* (наслідувати) + *-er*, *Besprecher* (рецензент) ← *besprechen* (рецензувати) + *-er*; укр. – *гример* ← *гримувати*, *опонент* ← *опонувати*; **афіксальні прикметники**: нім. – *Agrarier* (землевласник) ← *agrar* (земельний) + *-ier*; укр. – *акуратист* ← *акуратний*, *цивіліст* ← *цивільний*.

У дериваційному аспекті твірні основи виділених похідних можуть бути як похідними, наприклад: *Administrator* ← *Ad-ministr-ation*, *Chronist* ← *Chron-ik*, *Dominikaner* ← *Domin-ica*; **автомобіліст** ← **авто-мобіль**, **гігієніст** ← **гігієн-а**; так і непохідними, наприклад: *Äffer* ← *äffen*, *Bankier* ← *Bank arфіст* ← *арфа*, *горніст* ← *горн*.

Щодо семантики твірних основ, нами виділено такі типи останніх: **абстрактні** (*Adressat* ← *Adresse* <адре-

са>, *Logiker* ← *Logik* <логіка>; *agressor* ← *агресія*, *humorist* ← *гумор*), **суб'єктні** (*Augustiner* ← *Augustin*, *Bedlamit* ← *Bedlam*; *морзист* ← *Морзе*, *візантиніст* ← *Візантія*), **об'єктні** (*Cellist* ← *Cello* <віолончель>, *Geiger* ← *Geige* <скрипка>; *гітарист* ← *гітара*, *дизеліст* ← *дизель*), **локальні** (*Almer* ← *Alm* <пасовище>, *Gebirger* ← *Gebirge* <гори>; *губернатор* ← *губернія*, *імператор* ← *імперія*), **функціонально-цільові** (*Diakonisse* ← *Diakon* <диякон>, *Legatar* ← *Legat* <легат>; *гімназист* ← *гімназія*, *легіонер* ← *легіон*), **типологічні** (*Botaniker* ← *Botanik* <ботаніка>, *Jurist* ← *Jura* <юриспруденція>; *методист* ← *методика*, *синтаксист* ← *синтаксис*) та **процесуальні**, (*Abfasser* ← *abfassen* <складати, вигадувати>, *Ritter* ← *Ritt* <ізда верхи>; *дублер* ← *дублювати*, *монтер* ← *монтувати*).

2. **Встановлення словотвірного значення та визначення словотвірного типу** похідних. У процесі аналізу визначено, що похідні іменники з латинськими суфіксами на позначення особи виражають різне словотвірне значення, зокрема «*носії предметних ознак*», «*носії процесуальної ознаки*», «*носії функціональних ознак*», «*носії адміністративних характеристик*», «*носії локально-географічних ознак*», «*носії психофізіологічних характеристик*», «*носії якісно-оцінних характеристик*», «*носії суспільно-ідеологічних ознак*» та «*носії гендерної ознаки*». Досліджені похідні іменники утворені за суфіксальним типом, що реалізується рядом словотвірних моделей, зокрема “**S+Suff.lat.→S.person**”, “**V+Suff.lat.→S.person**”, “**A+Suff.lat.→S.person**”, а також макромоделей, що представлено у таблиці 2.

Твірними основами для ряду похідних іменників можуть виступати не окремі лексеми, а цілі синтаксичні конструкції. Для визначення мотивуючих такого типу у лінгвістиці застосовується методика **трансформаційного аналізу**, яка дозволяє встановити синтаксичні та семантичні подібності між досліджуваними похідними іменниками та словосполученнями, що складають їх семантичне ядро. Так, похідний *Bucheigner* «власник книги» утворений внаслідок трансформації словосполучення *das Buch eignen* «володіти книгою»; похідний *Eisenfresser* «хвалько» походить від словосполучення *das Eisen fressen* «роз'їдати залізо». Варто зазначити, що утворення цього похідного відбулось шляхом не лише структурної, а й семантичної трансформації.

Таблиця 2

Словотвірна композиція похідних іменників з латинськими суфіксами на позначення особи німецької та української мов

Похідне	Твірна основа	Словотвірне значення	Словотвірний тип
Spiritual	Spirit	носій функціональних ознак	“S+-al”
Diakonisse	Diakon	носій гендерної ознаки	“S+-isse”
Kopist	kopieren	носій процесуальної ознаки	“V+-ist”
Administrator	administrieren	носій адміністративних характеристик	“V+-ator”
Dummiан	dumm	носій якісно-оцінних характеристик	“A+-ian”
ламаїст	лама	носій суспільно-ідеологічних ознак	“S+-іст”
гітарист	гітара	носій предметної ознаки	“S+-ист”
диспутант	диспутувати	носій процесуальної ознаки	“V+-ант”
диригент	диригувати	носій адміністративних характеристик	“V+-ент”
юніор	юний	носій психофізіологічних характеристик	“A+-ор”

Висновки. У процесі дослідження структурних та семантико-словотвірних ознак похідних іменників з латинськими суфіксами на позначення особи німецької та української мов застосовується комплексна методика лінгвістичного аналізу, до якої належать описовий та порівняльно-історичний методи, методика безпосередніх складників, а також дистрибутивного, словотвірного, та трансформаційного аналізу.

Застосування зазначених методів аналізу похідних іменників з латинськими суфіксами на позначення особи дозволяє комплексно проаналізувати словотвірні форманти латинського походження у етимологічному та семантичному аспектах, а також виділити твірні основи

похідних, їх типи, визначити словотвірну семантику та словотвірну організацію досліджених одиниць.

Література:

1. Корольова А. В. Нові виклики сьогоденної компаративістики та контрастивістики / Алла Валер'янівна Корольова // Проблеми зіставної семантики: збірник наукових статей / Відп. ред. Корольова А. В. – Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2013. – Випуск 11. – С. 9-15.
2. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики / М. Д. Степанова. – М.: Высшая шк., 1968. – 200 с.
3. Степанова М. Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке / М. Д. Степанова, В. Фляйшер. – М.: Высшая школа, 1984. – 264 с.
4. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – 2003.
5. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / F. Kluge. – 24. durchgesehene u. erweiterte Aufl (CD-Rom Version). – Berlin. New York: Walter de Gruyter, 2002.

Федоров Н. И. Словообразовательный анализ производных с латинскими суффиксами немецкого и украинского языков: методология и методика

Аннотация. В статье предложено комплексную методику семантико-словообразовательного анализа производных существительных немецкого и украинского языков в сопоставительном аспекте, проанализировано суффиксы латинского происхождения, а также производные, образованные при их помощи, на основе этимологических и семантико-словообразовательных характеристик.

Ключевые слова: сравнительно-исторический метод, дистрибутивный, словообразовательный и трансформационный анализ.

Fedoriv M. Word-building analysis of derivative words with Latin affixes in German and Ukrainian: methodology and methods

Summary. The article considers the complex methods of word-building analysis of derivative nouns of German and Ukrainian in contrastive aspects. The latin suffixes and derivative nouns are analyzed on base of their etymological, semantic and word-building characteristics.

Key words: derivative word, contrastive-typology method, distributive, word-building and transformation analysis.